
UDC 336.1

JEL classification: G28; H55

DOI: 10.35774/visnyk2024.04.009

Віктор СИНЧАК,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та фондового ринку,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, 29000, Україна.

Електронна пошта: synchak@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8957-3654>

Тарас БОДНАР,

аспірант кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та фондового ринку,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, 29000, Україна.

Електронна пошта: bodnarts@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3056-5606>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСАХ

Синчак В., Боднар Т. Становлення та розвиток системи пенсійного забезпечення військовослужбовців у публічних фінансах. *Вісник економіки*. 2024. Вип. 4. С. 9–23. DOI: 10.35774/visnyk2024.04.009

Synchak, V., Bodnar, T. (2024). Stanovlennia ta rozvytok systemy pensiinoho zabezpechennia viiskovoslužbovtiv v publicnykh finansakh [Formation and development of the pension system of military personnel in public finances]. *Visnyk ekonomiky – The Herald of Economics*, 4, 9-23. DOI: 10.35774/visnyk2024.04.009

Анотація

Вступ. Достойний рівень пенсійного забезпечення військовослужбовців є маркером добробуту держави, яка має піклуватись про власних захисників. Будь-яка державна інституція проходить тривалий і тернистий шлях становлення, розвитку та реформування. Не є винятком система пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Стаття спрямована на вивчення основних етапів формування та функціонування пенсійного забезпечення українських військовослужбовців. Необхідність такого дослідження посилюється проходженням ними військової служби у збройних силах різних державних формувань у визначений історичний період. Вивчення особливостей становлення пенсійного гарантування військовим в історичних періодах дає змогу виявити їхній вплив на сучасну

© Віктор Синчак, Тарас Боднар, 2024.

систему пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби в Україні та сформувавши пропозиції щодо її подальшого реформування.

Мета. Узагальнення досвіду системи пенсійного забезпечення у сфері публічних фінансів в історичних періодах її становлення та розвитку з виокремленням основних критеріїв під час нарахування пенсій військовим пенсіонерам і сім'ям загиблих військовослужбовців та надання пропозицій щодо її переорієнтації на стандарти пенсійних систем країн членів НАТО.

Методи дослідження. У процесі написання статті використано методи аналізу та синтезу, метод узагальнення, порівняльний метод, метод систематизації, логічний та діалектичний методи.

Результати. Розглянуто основні моделі пенсійного забезпечення. Проведено дослідження та аналіз основних етапів становлення, розвитку, функціонування та фінансування системи пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, протягом різних періодів суспільно-політичних формацій. Розглянуто особливості переходу на сучасну систему пенсійного забезпечення військовослужбовців. Розкрито основні законодавчі акти, які регулювали пенсійне забезпечення військовослужбовців під час призначення та фінансування пенсій.

Перспективи. Перспективи досліджень полягають у подальшій необхідності системного аналізу основних етапів становлення та розвитку системи пенсійного забезпечення військовослужбовців і виокремлення головних проблемних ділянок із формуванням пропозицій щодо вдосконалення та реформування чинної системи пенсійного забезпечення військовослужбовців, що дасть змогу сформувавши нові напрями наукових досліджень у взаємозв'язку із запропонованою тематикою.

Ключові слова: соціальний захист, позабюджетні публічні фонди, публічні фінанси, моделі пенсійного забезпечення, система пенсійного забезпечення, система пенсійного забезпечення військовослужбовців.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 23.

Viktor SYNCHAK,

D. Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Finance,
Banking, Insurance and Stock Market,
Khmelnitskyi University of Management and
Law named after Leonid Yuzkov,
8 Heroiv Maidanu str., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine.
E-mail: synchak@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8957-3654>

Taras BODNAR,

graduate student of the Department of Finance, Banking,
Insurance and the Stock Market,
Khmelnitskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov,
8 Heroiv Maidanu str., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine.
E-mail: bodnarts@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3056-5606>

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE PENSION SYSTEM OF MILITARY PERSONNEL IN PUBLIC FINANCES

Abstract

Introduction. *A decent level of pension provision for military personnel is a marker of the well-being of the state, which in turn must take care of its own defenders. Any state institution goes through a long and thorny path of formation, development and reform. The pension system of persons released from military service is no exception. This article is aimed at highlighting the main stages of the formation and functioning of the pension provision of Ukrainian military personnel. The need for such research is reinforced by their military service in the armed forces of various state formations in one or another historical period. The study of the peculiarities of the formation of pension guarantees for military personnel in historical periods allows us to reveal their influence on the modern pension system of persons released from military service in Ukraine and to formulate proposals for its further reform.*

Purpose of the research. *Summarizing the experience of the pension system in the field of public finances in the historical periods of its formation and development, highlighting the main criteria for calculating pensions for military pensioners and families of fallen servicemen and providing proposals for its reorientation to the standards of pension systems of NATO member countries.*

Research methods. *In the process of writing the article, the methods of analysis and synthesis, the method of generalization, the method of comparison, the method of systematization, logical and dialectical methods were used.*

Results. *The main models of pension provision are considered. Research and analysis of the key stages of the formation, development, functioning and financing of the pension system for persons released from military service during different periods of socio-political formations was carried out. The peculiarities of the transition to a modern pension system for military personnel are considered. The basic legislative acts that regulated the pension provision of military personnel in the appointment and financing of pensions are highlighted.*

Perspectives. *Research perspectives are in the further need for a systematic analysis of the key stages of the formation and development of the servicemen's pension system and the identification of the main problem areas with the formation of proposals for the improvement and reform of the current servicemen's pension system, which will allow the formation of new directions of scientific research in connection with the proposed topic.*

Keywords: *social protection, off-budget public funds, public finances, pension models, pension system, pension system of military personnel.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 23.

JEL classification G28; H55.

Постановка проблеми. У системі пенсійного забезпечення як складовій соціальних позабюджетних фондів у публічних фінансах пенсійні виплати військовим пенсіонерам все ще є найбільш актуальними питаннями вітчизняної науки щодо дотримання соціальної справедливості та практичних аспектів їхнього призначення в умовах мінливості нормативно-правових актів. Відповідно від обсягу фінансових

ресурсів, спрямованих на пенсійні виплати означеній категорії осіб, залежить не лише здатність до гідного підтримання добробуту, а й стан впливу на сім'ї загиблих військовослужбовців.

Актуальними все ще є питання щодо розрахунку пенсійних виплат нинішнім військовим пенсіонерам із урахуванням грошового забезпечення сьогоднішніх військовослужбовців. Така система нарахування може призводити до подвійного підвищення пенсій. В одному випадку – під час її чергової індексації, а в іншому – під час перерахунку грошового забезпечення особам, які сьгодні перебувають на військовій службі. Відтак зі збільшенням грошового забезпечення сьгоднішнім захисникам держава автоматично повинна підвищувати виплати для військових пенсіонерів. Очевидно, що в умовах війни фінансово забезпечити такі виплати проблематично. Відповідно, уряд має вирішити питання, яким чином збільшити зарплату нинішнім військовим без зростання дефіциту бюджету соціального публічного фонду. З іншого боку, для нинішніх захисників мають діяти стимули, що будуть мотивувати їх до військової служби.

З огляду на окреслені проблемні питання виникає необхідність удосконалення нарахування пенсій та оптимізації пенсійних виплат означеним категоріям осіб. Тому вивчення особливостей становлення та розвитку системи пенсійного забезпечення військових пенсіонерів дає змогу сформуванню уяву про її подальше реформування з урахуванням досвіду пенсійних систем країн членів НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку моделей пенсійного забезпечення, зокрема пенсійного забезпечення військовослужбовців, досліджували О. Чеберяко та В. Биков [1], К. Демченко [2], Л. Якимова [3], І. Сирота [4], О. Мелешко [5], Я. Радченко [6] та ін.

Мета статті. Метою статті є узагальнення досвіду системи пенсійного забезпечення у сфері публічних фінансів в історичних періодах її становлення та розвитку з виокремленням основних критеріїв під час нарахування пенсій військовим пенсіонерам і сім'ям загиблих військовослужбовців та надання пропозицій щодо її переорієнтації на стандарти пенсійних систем країн членів НАТО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пенсійна система будь-якої країни світу насамперед характеризується сукупністю взаємопов'язаних елементів, а саме – інститутів та структур. На її формування впливають визначені чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. Тому залежно від історичних особливостей, політичного клімату та економічного розвитку держави відбувається поєднання даних елементів, які мають специфічні ознаки та відрізняються за своєю побудовою, взаємозв'язками між собою та навіть назвою. Загалом у світовій практиці основою національних систем пенсійного забезпечення прийнято вважати дві загальновідомі моделі, зокрема «модель німецького канцлера О. Бісмарка (континентальна або класична модель)» [1, с. 44] та «модель британського економіста У. Беверіджа (англосаксонська або ліберально-демократична модель)» [1, с. 44].

Зауважимо, що пенсійна система Отто фон Бісмарка стала першою моделлю, що широко використовується у світі. Її запровадження у 1889 р. в Німеччині створило систему пенсійного забезпечення, що ґрунтувалася на принципі солідарності поколінь. Так, український учений С. Подолинський (1850–1891 рр.) вбачав у принципі

солідарності «... моральне вдосконалення людей» [7, с. 25], з чим з погляду сьогодення необхідно погодитися. Поступово подібні системи введені в інших країнах Європи [2, с. 36], наприклад в Данії (1891 р.), Великій Британії (1908 р.), Франції (1910 р.), Швеції (1913 р.), Італії (1919 р.) та ін.

Позитивний досвід використання принципу солідарності поколінь для побудови пенсійних систем надалі також застосовувався, що було характерно для першої половини ХХ ст. Адже в цей період публічні фінанси набували досконалих форм, зокрема завдяки формуванню у їх складі нових соціальних публічних фондів. До їх складу згодом належали пенсійні системи, що будувалася з урахуванням демографічних, економічних і соціальних чинників, властивих для кожної країни. Під дією їхнього впливу також формувалися особливі завдання пенсійних систем. До основних із них належать такі – «захист від бідності» [2, с. 36]; «забезпечення доходу після виходу на пенсію» [2, с. 36]; «захист доходів від інфляції» [2, с. 36] тощо.

Відповідно до наведених чинників та українських національних особливостей досліджуване явище формувалося також в Україні. Цей процес відбувався згідно з вимогами національного законодавства, як власне й країн, у складі яких перебувала Україна. У результаті вибудовано структуру пенсійної системи, яка набула власних специфічних ознак, зокрема під час нарахування пенсійних виплат військовим пенсіонерам.

Відповідно до теми публікації сфокусуємо дослідницьку увагу на розвитку пенсійного забезпечення військовослужбовців на теренах України. Для цього доцільно розпочати з часів перебування наших земель у складі колишньої імперії. На основі аналізу праць українських дослідників [6; 8] та інших джерел виокремлено особливості нормативно-правового регулювання та визначено певну послідовність становлення та розвитку системи пенсійного забезпечення означеної категорії осіб.

Зауважимо, що нарахування пенсій військовим пенсіонерам на теренах України нормативно затверджено 17 січня 1720 р., коли в колишній російській імперії без ухвалення Морський статут [6, 208]. Після того, як він набув чинності, в країні впроваджувалися пенсія у зв'язку з інвалідністю та пенсія за вислугою років [6, 208]. Зазначений документ передбачав пенсійне забезпечення для морських офіцерів, звільнених зі служби у зв'язку з отриманням інвалідності. Цій категорії осіб також передбачалися довічні пенсії, якщо вислуга становила 25 і більше років [6, 208].

Варто також звернути увагу на нормативно-правові зміни у пенсійному забезпеченні військовослужбовців, які відбулись із 6 грудня 1827 р. Атрибутивність цієї дати пов'язана із прийняттям першого Пенсійного статуту [6, 208], хоча з погляду сьогодення він нагадував Пенсійний кодекс. Адже означений нормативно-правовий акт об'єднав у своїх нормах інші пенсійні законодавчі положення, що вже існували. За суттю цей документ визначив подальший розвиток пенсійного законодавства загалом. Пенсійний кодекс встановлював дві основні умови призначення державних пенсій: 1) відповідна вислуга років; 2) наявність відповідного стажу військової («сразкової») служби. Варто зауважити, що така система пенсійного забезпечення військовослужбовців проіснувала без суттєвих змін і вирізнялася своєю стабільністю.

Після жовтневого перевороту 1917 р. відбувалось подальше удосконалення нормативно-правової бази. Ідеться про акти, якими регулювалися пенсійні виплати

колишнім військовим та цивільним особам-заявникам. Прийнятими у той час «тимчасовими правилами про переказ пенсій» [8, с. 82] регулювалися й організаційні питання щодо переказу пенсій із російської скарбниці та їх виплати особам, які переїхали на територію України. Порядок призначення пенсій встановлювався та регулювався декретом від 12 березня 1919 р. «Про забезпечення солдатів Червоної Армії та інших категорій військовослужбовців пенсією» [9] (далі – Декрет). Функції з оформлення паперових пенсійних справ розподілялись відповідно на губернські, міські та повітові відділи соціального забезпечення. Ці відділи створювали фахові комісії, до складу яких входили співробітники відділів соціального забезпечення, представники від лікарів і державних службовців. Якщо ж процесі призначення пенсії зазначені посадові особи вчинили неправомірні дії, це оскаржувалось через звернення до наступних трьох інстанцій: комісії міського, губернського відділу соціального забезпечення та Касаційної комісії при Народному комісаріаті соціального забезпечення [8, с. 82–83].

Для підтримки більшовицької влади, та враховуючи наслідки громадянської війни, пріоритетним напрямом діяльності відділів соціального забезпечення у той час було пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин. Одержувачами цих пенсійних виплат були червоноармійці, які отримали поранення, ушкодження, захворювання безпосередньо під час проходження військової служби, внаслідок чого вони втрачали працездатність частково або повністю. Зазначений Декрет [9] також передбачав пенсійне забезпечення військовослужбовців, які брали участь у завершеній на той час Першій світовій війні [8, с. 86]. Декретом [9] встановлювалася диференціація пенсійних виплат за чотирма розрядами, що враховували рівень втрати працездатності [9].

До першого розряду належали особи, які мали 100-відсоткову втрату працездатності. Таким особам нараховувалася пенсія в обсязі одного прожиткового мінімуму. Його номінальна величина затверджувалася для кожної відповідної місцевості. Другий розряд був зорієнтований на осіб, в яких втрата працездатності становила від 70% до 100%. За цим розрядом передбачалася пенсія у розмірі 75% прожиткового мінімуму. До третього розряду належали особи із втратою працездатності від 40% до 70%. Цій категорії осіб призначалася пенсія у розмірі 50% прожиткового мінімуму. За четвертим розрядом визначався перелік осіб з втратою працездатності від 15% до 40%. Це надавало право на пенсійні виплати у розмірі 20% відповідного прожиткового мінімуму [9].

Зауважимо, що для родин загиблих і зниклих безвісти на війні військовослужбовців диференціація пенсійних виплат дещо відрізнялась. Пенсія їм призначалася відповідно до зазначеного вище першого розряду [9]. Так, вдові з трьома і більше непрацездатними особами нараховувалася пенсія у розмірі одного прожиткового мінімуму, а з однією або двома – дві третини прожиткового мінімуму. Непрацездатними особами вважалися неповнолітні діти до 16 років та батьки пенсіонера-військовослужбовця: батько – старший 55 років; мати – старша 50 років [9]. Для бездітних вдів пенсія призначалася лише у випадку втрати працездатності (не менше 15%). Окремо призначалися пенсії для дітей-сиріт до 16 років, зокрема одній сироті – половина прожиткового мінімуму, двом – дві третини його обсягу [9] тощо.

Згодом був ухвалений декрет «Про забезпечення солдатів Червоної Армії пенсіями» [8, с. 85], який скасовував дію Декрету [9] від 12 березня 1919 р. Його норми поширювались на військовослужбовців Червоної Армії всіх категорій, а також медичних працівників, учасників повстанських загонів. Положення цього декрету встановлювали дещо іншу диференціацію пенсійних виплат [8, с. 86]. Так особи з інвалідністю отримували пенсію в розмірі 100%. Тоді як їхнім родинам на одного члена сім'ї належало до виплати 40% ставки місячного заробітку робітника з відсутністю кваліфікації, на двох – 60%, на трьох – 80%, на чотирьох і більше – 100% від зазначеної ставки [8, с. 86]. Також особа з інвалідністю мала право на так званий «трудоий заробіток», сума якого не мала перевищувати повного розміру пенсії за інвалідністю.

Упродовж періоду 1941–1945 р. об'єктивно збільшувалась кількість військовослужбовців та їхніх сімей, які отримували право на пенсії. Значну частку таких одержувачів становили особи з інвалідністю, яка була отримана внаслідок війни. Так, у період з 22 червня 1941 р. по 1 квітня 1942 р. було призначено пенсій 2961 особі з інвалідністю та 14118 членам сімей військовослужбовців. Якщо порівняти, то станом на 1 листопада 1942 р. їхня кількість зросла до 23938 та 57171 [8, с. 99] відповідно. Крім того, у 1945 р. майже 25% одержувачів пенсій по лінії Народного комісаріату оборони становили члени родин військовослужбовців [8, с. 99].

Чергове реформування у пенсійному забезпеченні відбулося з прийняттям Закону СРСР від 14 липня 1956 р. [10]. На його підставі впорядковувалися норми пенсійного законодавства, запроваджувалися єдині для всіх правила й умови під час обрахунку пенсій як цивільним особам, так і колишнім військовослужбовцям. Наступним кроком пенсійної реформи 1956 р. було прийняття порядку нарахування пенсій для різних військових посад і звань. Такий порядок затверджувався окремою постановою Ради Міністрів СРСР №876 від 27 липня 1959 р. [11]. Відповідно, у самій назві постанови наводився перелік осіб, яким передбачалося нарахування військових пенсій.

Серед інших змін у пенсійному забезпеченні військовослужбовців варто виокремити період, що збігався з військовим вторгненням колишнього СРСР у Демократичну Республіку Афганістан. Навіть у той період таке вторгнення не сприймалося однозначно серед військових. Відтак «інтернаціональний обов'язок» (так виправдовувалося військове втручання в іншу державу) необхідно було посилювати через відповідні стимули. Підвищення пенсій воїнам-афганцям було одним із них. Саме у цей період Рада Міністрів СРСР ухвалила спеціальну постанову від 31 березня 1989 р. № 268 [12]. Така постанова сформувала підґрунтя для прийняття спеціалізованих нормативно-правових актів у сфері пенсійного забезпечення військовослужбовців.

Відповідно, у колишній радянській країні був запущений процес формування нормативно-правової бази для гарантування виплати пенсій безпосередньо військовим пенсіонерам. Підтвердженням цьому було ухвалення Закону СРСР від 28 квітня 1990 р. [13], яким завершувалося становлення та розвиток пенсійної системи у колишній радянській країні. Натомість законом визначалися та регулювалися умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців та інших осіб, визначених у нормах закону. Водночас відбулося організаційне утворення щодо автономного соціального позабюджетного фонду у публічних фінансах. Тобто

його кошторис відокремили від головного фінансового плану тодішньої держави з персональною сплатою внесків кожним найманим працівником і роботодавцем. Такий порядок сплати, на думку вітчизняних науковців [14], сприяв зародженню сучасної системи персоніфікованого обліку.

Проте у той час пенсійна система ще не відійшла від радянського перерозподілу коштів. Для їх формування використовували пасивні методи без активних операцій на фондовому ринку, який також не був розвинений. У таких перехідних умовах новоутворений соціальний позабюджетний фонд публічних фінансів потребував стабільних джерел фінансових ресурсів. Нерідко для цього використовувалися кредитні ресурси, запозичені у центральному банку (Держбанку СРСР). Така фінансова залежність негативно впливала на подальший перерозподіл фінансових ресурсів новоутвореного соціального публічного фонду. Негативна сторона такого впливу згодом підтвердилася під час розпаду колишнього Радянського Союзу. Відтак означена заборгованість за такими кредитами у примусовому порядку була списана кредитором [14] з банківських рахунків регіональних управлінь пенсійних фондів України.

Після відновлення незалежності України 24 серпня 1991 р. розпочався новий етап реформування пенсійної системи, а отже, соціального гарантування для військових. Тож український уряд розпочав роботу з прийняття національного пенсійного законодавства. У тому році ухвалено Закон України від 5 листопада 1991 р. №1788–XII [15] (далі – Закон №1788–XII). Ухвалення Закону №1788–XII [15] започаткувало черговий етап становлення пенсійної системи в незалежній Україні із встановленням диференціації виплат.

Згодом ухвалено ще декілька законів, що визначали спеціальні умови для пенсійних виплат військовим та їхнім сім'ям за настання певних випадків [16, с. 46–47]. Мається на увазі Закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-XII [17] (далі – Закон № 2262-XII), що й досі є чинним. Його норми посилено змінами, внесеними Законом України від 4 квітня 2006 р. [18]. Тому назва Закону № 2262-XII [17], а отже, окремі його положення зазнали редакційних правок [17]. Так, в оновленій редакції Закону № 2262-XII [17] затверджено умови, визначено норми та встановлено порядок пенсійного забезпечення вказаним у нормативно-правовому акті категоріям осіб. Звертають на себе увагу положення Закону № 2262-XII [17], який закріпив для військовослужбовців інших визначених законом осіб основні державні гарантії. Із означених, на яких також наголошують вітчизняні науковці [19], варто виокремити піклування держави про соціальний захист військовослужбовців через відповідні заходи з її боку.

Чергове поліпшення системи пенсійного забезпечення військовослужбовців відбулося після російської агресії, розпочатої проти України в лютому 2014 р. Анексія Кримського півострова та запровадження на території Донецької і Луганської областей режиму антитерористичної операції, яка в травні 2019 р. трансформувалася в Операцію Об'єднаних Сил, посилили необхідність реформ у військовому секторі, а відтак і потребу в додаткових асигнуваннях. Саме з цією метою в Україні до податкової системи уведено загальнодержавний військовий збір. Зміна ситуації у військовій сфері вимагала додаткових соціальних гарантій і для військових осіб. Згодом були прийняті відповідні постанови уряду від 30.08.2017 р. № 704 та від 21.02.2018 р. №103 [19].

Вони загалом гарантували підвищення грошового забезпечення військовослужбовцям та сприяли перерахунку пенсій через збільшення розмірів посадових окладів, доплат за військові звання та інших виплат, зокрема грошового забезпечення [19, с. 208]. Зауважимо, що такі перерахунки пенсій відповідно до Закону № 2262-XII [17] безпосередньо визначає уряд. Власне, для цього були прийняті вказані постанови.

Із початком 24 лютого 2022 р. (повномасштабної фази російсько-української війни) в Україні почергово вводяться режими дії воєнного стану. Відповідно до ситуації відбувалися зміни в нормативно-правових актах щодо соціального забезпечення військовослужбовців. Зокрема, уряд ухвалив постанову від 28.02.2022 р. № 168 [20, с. 517], згідно з якою запроваджено додаткові грошові виплати військовослужбовцям залежно від їхньої участі у бойових діях. Її положеннями також врегульовано порядок виплати одноразової допомоги родинам військовослужбовців, які загинули під час російсько-української війни. Такі виплати фінансуються з резервного фонду Держбюджету України [20, с. 517–518]. Закладенні у постанові критерії (залежно від участі у бойових діях під час воєнного стану), на нашу думку, потрібно враховувати для призначення пенсій військовослужбовцям, звільненим з військової служби. Вважаємо, що їх доцільно порівнювати та забезпечувати такий підхід для дотримання справедливого призначення пенсійних виплат для різних категорій учасників російсько-української війни у післявоєнний період.

Для порівняння розглянемо нормування пенсійних виплат особам, які отримали інвалідність за військової служби або в умовах бойових дій. Таке порівняння здійснимо за законодавством колишнього СРСР та незалежної України. Ідеться про період зміни суспільно-політичної формації, а отже, під час перехідного пенсійного реформування. В аналізі використано положення Закону СРСР № 1480-I [21] та Закону України № 2262-XII [17] (табл. 1).

Таблиця 1

Нормування пенсійних виплат в умовах реформування пенсійного законодавства під час встановлення пенсії за інвалідністю

Закон колишнього СРСР № 1480-I [19]		Закон України № 2262-XII [16]			
Під час виконання військово-службових обов'язків або в разі захворювання на фронті		У процесі виконання військово-службових обов'язків під час захисту Батьківщини		За настання трагічного випадку (не під час служби) та захворювання (під час служби)	
Група інвалідності	Розмір пенсії (% від заробітку)	Група інвалідності	Розмір пенсії (% від грошового забезпечення)	Група інвалідності	Розмір пенсії (% від грошового забезпечення)
I	55	I	100	I	70
II	55	II	80	II	60
III	30	III	60	III	40

Джерело: систематизовано на основі джерел [17; 21].

Із наведених у табл. 1 нормативів можна зробити висновок, що підхід до призначення пенсій за настання інвалідності через визначення відсоткового

співвідношення від певного грошового показника майже не змінився. Основною відмінністю, згідно із законодавством України, є уведення двох критеріїв під час визначення інвалідності, тобто випадки, за яких вона настала. Доцільно виокремити, що за вітчизняним законодавством пенсія у зв'язку з інвалідністю розраховується у відсотковому співвідношенні від грошового забезпечення військовослужбовця. Це дає змогу отримати більший розмір пенсійних виплат особам з інвалідністю серед військовослужбовців та особам з інвалідністю, отриманою внаслідок війни.

За результатами порівняльного аналізу, перспективним напрямом вважаємо орієнтацію на порядок нарахування пенсій військовослужбовцям у країнах НАТО. Адже із вступом нашої держави до альянсу потрібно зважати на систему пенсійного забезпечення військовослужбовців відповідно до стандартів країн цього блоку. Орієнтиром у такому питанні, безперечно, є пенсійне забезпечення військових у США. У цій країні пенсійні виплати військовослужбовцям надходять із багаторівневої пенсійної системи. Вона передбачає поточну військову пенсію, пенсію за федеральною програмою соціального страхування та за рахунок внесків на персональні пенсійні рахунки [22, с. 88]. Призначення пенсій військовослужбовцям США забезпечує Військовий пенсійний фонд, а Департамент фінансів Міністерства оборони США здійснює виплату зазначених коштів [22, с. 88]. Така організація пенсійних виплат з окремим створенням військового соціального публічного фонду, з одного боку, посилює фінансовий контроль, а з іншого – показує вагомість у суспільстві соціальних гарантій для військових США.

Звертають на себе увагу у цій країні державні військові пенсії, які складаються з трьох пенсійних планів: «Final Pay», «High-3», «CSB/REDUX». Обов'язковою умовою для всіх трьох планів є те, що максимальний розмір пенсії не може перевищувати 75% посадового окладу військовослужбовця [22, с. 88]. Щодо індивідуальних накопичень, то військові пенсіонери США реалізують їх шляхом відкриття пенсійних рахунків у банківських установах, страхових та брокерських компаніях [22, с. 89]. Наявність диверсифікації за трьома планами пенсійних виплат з граничним їхнім обмеженням дає змогу зменшити навантаження на пенсійний фонд. Означене актуальне з точки зору перерахування військових пенсій у нашій країні при підвищенні грошових виплат особам, які ще перебувають на службі.

Отже, проведена систематизація наукових підходів щодо пенсійного гарантування військовослужбовцям і щодо формування нормативно-правових актів, які регулюють пенсійний процес, дали змогу об'єднати дослідницький пошук у назві взаємопов'язаних категорій «становлення» і «розвиток». Адже з погляду матеріалістичної діалектики категорія «становлення» є формою відображення одного з об'єктів, що набуває об'єктивно-реального розвитку [23, с. 661–662], який необхідний, специфічний і притаманний лише такому явищу.

Безумовно, специфічне явище «система пенсійного забезпечення військовослужбовців у публічних фінансах» вже започатковане та має властиві йому особливості. Однак його зміст ще відразу не набув завершеної форми. Тому гносеологічне значення категорій «становлення» і «розвиток» предмета дослідження дає можливість в історичному аспекті сформулювати уявлення про функціонування

нового соціального публічного фонду в публічних фінансах та визначити його розвиток з надбанням нових якостей у перспективі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, протягом останніх декількох століть українські військовослужбовці могли розраховувати на відповідне пенсійне забезпечення. Його обсяг на історичних етапах становлення та розвитку пенсійної системи залежав від визначених критеріїв. До основних із них віднесено вислугу років та втрату працездатності, що втрачалася внаслідок пошкоджень і поранень під час проходження військової служби. Без уваги не залишалися сім'ї загиблих військовослужбовців, яким встановлювалась пенсія у разі втрати годувальника. Призначення та виплата установлених видів пенсій регулювались нормативно-правовими актами. Окремі з них вплинули на формування сучасного пенсійного законодавства, яке почало діяти після відновлення незалежності України.

Доцільно зорієнтувати чинне пенсійне забезпечення військовослужбовців на стандарти пенсійних систем країн членів альянсу НАТО. Означений підхід дасть змогу сформулювати нові напрями наукових досліджень у взаємозв'язку з запропонованою тематикою.

Література

1. Чеберяко О., Биков В. Моделі пенсійного забезпечення: зарубіжна та вітчизняна практика. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2020. № 5 (212). С. 43–51.
2. Демченко К. І. Порівняльний аналіз системи пенсійного забезпечення України та різних країн світу. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. № 30. С. 35–41.
3. Якимова Л. П. Еволюція пенсійної системи України. *Актуальні проблеми розвитку регіону : науковий зб. Івано-Франківського Прикарпатського національного університету*. 2010. Вип. 6. Т. 2. С. 37–46.
4. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні : курс лекцій. Київ : Юрінком. Інтер, 1998. 288 с.
5. Мелешко О. В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення. *Вісник СНАУ. Серія : Економіка та менеджмент*. 2008. Вип. 12/1 (33). С. 115–120.
6. Радченко Я. М. Історико-правовий розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 207–211.
7. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні : моногр. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2016. 496 с.
8. Чугунов І. Я., Насібова О. В. Фінанси пенсійного забезпечення : моногр. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 248 с.
9. Інструкція про порядок застосування декрету Раднаркому України від 12 березня 1919 р. про забезпечення солдатів Червоної Армії та інших категорій військовослужбовців пенсією. *Соціальне забезпечення*. 1919. № 2-3. С. 50–56.

10. Про державні пенсії : Закон СРСР від 14.07.1956 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140719__529194.
11. Про пенсії генералам, адміралам, офіцерам, військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу надстрокової служби радянської армії і військово-морського флоту, Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР і військ Міністерства Внутрішніх Справ СРСР, а також їхнім сім'ям : Постанова Ради Міністрів СРСР від 27.07.1959 р. № 876. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16015.htm>.
12. Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, які не мають повної вислуги років, які звільняються з Радянської Армії і Воєнно-Морського Флоту : Постанова Ради Міністрів СРСР від 31.03.1989 р. № 268 URL: <http://www.economics.kiev.ua/index.php?id=583&view=article>.
13. Про пенсійне забезпечення військовослужбовців : Закон СРСР від 28.04.1990 р. URL: <https://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data01/tex10922.htm>.
14. Арабчук Я. І. Фінансова стабільність – запорука соціальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 8. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.8.31.
15. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>.
16. Скоробагатько А. В. Єдність та диференціація у пенсійному законодавстві періоду становлення незалежної української держави. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 2. С. 45–50.
17. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>.
18. Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців : Закон України від 04.04.2006 р. № 3591-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3591-15#Text>.
19. Сирота І. М., Корнілова О. В. Порядок призначення та перерахунку пенсій особам, звільненим з військової служби. *Юридичний науковий журнал*. 2019. № 6. С. 207–209.
20. Умаєв Б. Б. Достатнє матеріальне забезпечення військовослужбовців і працівників служби безпеки України – гарантія національної безпеки держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 514–518.
21. Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР : Закон СРСР від 15.05.1990 р. № 1481-I. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/156689__690354.
22. Зеленко Н., Зеленко В. Пенсійне забезпечення військовослужбовців США: уроки для України. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 1 (80). С. 86–91.
23. Філософський словник ; за ред. В. І. Шинкарука. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

References

1. Cheberyako, O., Bykov, V. (2020). Modeli pensiinoho zabezpechennia: zarubizhna ta vitchyzniana praktyka [Models of pension provision: foreign and domestic practice]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 5 (212), 43-51. [in Ukrainian].
2. Demchenko, K. I. (2019). Porivnialnyi analiz systemy pensiinoho zabezpechennia Ukrainy ta riznykh krain svitu [Comparative analysis of the pension system of Ukraine and different countries of the world]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom – Economy and management of the national economy*, 30, 35-41. [in Ukrainian].
3. Yakymova, L. P. (2010). Evoliutsiia pensiinoi systemy Ukrainy [Evolution of the pension system of Ukraine]. *Aktualni problemy rozvytku rehionu : naukovi zbiryk Ivano-Frankivskoho Prykarpatskoho natsionalnogo universytetu – Actual problems of the development of the region: scientific collection of the Ivano-Frankivsk Prykarpattia National University*, 6/2, 37-46. [in Ukrainian].
4. Syrota, I. M. (1998). Pravo pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [The right to pension provision in Ukraine: a course of lectures]. Kyiv: Yurinkom. Inter. [in Ukrainian].
5. Meleshko, O. V. (2008). Istoriohrafiiia vynykennia suchasnoi systemy pensiinoho zabezpechennia yak vydu sotsialnogo zakhystu naseleattia [Historiography of the emergence of the modern pension system as a type of social protection of the population]. *Visnyk SNAU. Seriia «Ekonomika ta menedzhment» – Bulletin of SNAU. "Economics and Management"*, 12/1 (33), 115-120. [in Ukrainian].
6. Radchenko, Ya. M. (2020). Istoryko-pravovyi rozvytok zakonodavstva pro pensiine zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv [Historical and legal development of legislation on pension provision of military personnel]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 3, 207-211. [in Ukrainian].
7. Malyovany, M. I. (2016). Finansovi aspekty funktsionuvannia systemy sotsialnogo zakhystu naseleattia v Ukraini [Financial aspects of the functioning of the system of social protection of the population in Ukraine]. Uman: Sochynskiy M.M. Publisher. [in Ukrainian].
8. Chugunov, I. I. (2017). Finansy pensiinoho zabezpechennia [Finances of pension provision]. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
9. Instruksiia pro poriadok zastosuvannia dekretu Radnarkomu Ukrainy vid 12 bereznia 1919 r. pro zabezpechennia soldativ Chervonoj Armii ta inshykh katehorii viiskovosluzhbovtziv pensiiamy [Instructions on the procedure for applying the decree of the Soviet People's Committee of Ukraine dated March 12, 1919 on providing pensions to Red Army soldiers and other categories of servicemen]. *Sotsialne zabezpechennia – Social security*, 1919, 2-3, 50-56. [in Ukrainian].
10. Pro derzhavni pensii: Zakon SRSR [About state pensions : Law of the USSR]. 14.07.1956. Retrieved from [https:// zakononline.com.ua/documents/show/140719__529194](https://zakononline.com.ua/documents/show/140719__529194). [in Ukrainian].
11. Pro pensii heneralam, admiralam, ofitseram, viiskovosluzhbovtziam riadovoho, serzhantskoho i starshynskoho skladu nadstrokovoi sluzhby radianskoj armii i

- viiskovo-morskoho flotu, Komitetu derzhavnoi bezpeky pry Radi Ministriv SRSR i viisk Ministerstva Vnutrishnikh Sprav SRSR, a takozh yikhnim simiam [On pensions for generals, admirals, officers, enlisted, non-commissioned and non-commissioned officers of the overtime service of the Soviet Army and Navy, the State security committee under the Council of Ministers of the USSR and troops of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, as well as their families : Resolution of the Council of Ministers of the USSR]. 27.07.1959. № 876. Retrieved from <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16015.htm> [in Ukrainian].
12. Pro pensiine zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv, yaki ne maiut povnoi vysluhy rokiv, yaki zvilniaiutsia z Radianskoi Armii i Voiенно-Morskoho Flotu [On the pension provision of servicemen who do not have full years of service, who are released from the Soviet Army and Navy : Resolution of the Council of Ministers of the USSR]. 31.03.1989. № 268. Retrieved from <http://www.economics.kiev.ua/index.php?id=583&view=article> [in Ukrainian].
  13. Pro pensiine zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv [On the pension provision of military personnel: Law of the USSR]. 28.04.1990. Retrieved from <https://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data01/tex10922.htm>. [in Ukrainian].
  14. Arabchuk, Ya. I. (2021). Finansova stabilnist – zaporuka sotsialnoi polityky [Financial stability is a guarantee of social policy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 8. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.8.31. [in Ukrainian].
  15. Pro pensiine zabezpechennia: Zakon Ukrainy [About pension provision: Law of Ukraine]. 05.11.1991. № 1788-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> [in Ukrainian].
  16. Skorobagatko, A. V. (2023). Yednist ta dyferentsiatsiia u pensiinomu zakonodavstvi periodu stanovlennia nezaleznoi ukrainskoi derzhavy [Unity and differentiation in pension legislation during the period of formation of the independent Ukrainian state]. *Juris Europeans Scientia*, 2, 45-50 [in Ukrainian].
  17. Pro pensiine zabezpechennia osib, zvilnenykh z viiskovoi sluzhby, ta deiakykh inshykh osib: Zakon Ukrainy [On pension provision of persons released from military service and certain other persons: Law of Ukraine]. 09.04.1992. № 2262-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>. [in Ukrainian].
  18. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy z pytan pensiinoho zabezpechennia ta sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtziv: Zakon Ukrainy [On making changes to some laws of Ukraine on pension provision and social protection of military personnel]. 04.04.2006. № 3591-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3591-15#Text>. [in Ukrainian].
  19. Syrota, I. M., Kornilova, O. V. (2019). Poriadok pryznachennia ta pererakhunku pensii osobam, zvilnenym z viiskovoi sluzhby [The procedure for assigning and recalculating pensions to persons released from military service]. *Yurydychnyi naukovyi zhurnal – Legal scientific journal*, 6, 207-209. [in Ukrainian].
  20. Umaev, B. B. (2023). Dostatnie materialne zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv i pratsivnykiv sluzhby bezpeky Ukrainy – harantiia natsionalnoi bezpeky derzhavy

-
- [Adequate material support of servicemen and employees of the security service of Ukraine - a guarantee of the state's national security]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and comparative jurisprudence*, 514-518. [in Ukrainian].
21. Pro pensiine zabezpechennia hromadian v SRSR: Zakon SRSR [On pension provision of citizens in the USSR: Law of the USSR]. 15.05.1990. № 1481-I. Retrieved from: [https:// zakononline.com.ua/documents/show/156689___690354](https://zakononline.com.ua/documents/show/156689___690354). [in Ukrainian].
  22. Zelenko, N. Zelenko, V. (2023). Pensiine zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv SShA: uroky dlia Ukrainy [Retirement of US military personnel: lessons for Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 1 (80), 86-91. [in Ukrainian].
  23. *Filosofskiy slovnyk* / [za red. V. I. Shynkaruka]. 2-e vyd., pererob. i dop. K.: Gholov. red. URE, 1986. 800 p. [in Ukrainian].

Статтю отримано 27 вересня 2024 р.
Article received September 27, 2024.